

SREDNJOVJEKOVNA HRVATSKA LOCA CREDIBILIA - SREDIŠTA PISMENOSTI I KUTURE

U radu autor iznosi kraći pregled javne djelatnosti srednjovjekovnih hrvatskih loca credibilia koja su kao centri ili središta djelovali i razvijali hrvatsku pismenost i kulturu na latinskom i glagoljskom pismu. Prvi su s takvom djelatnošću započeli kaptoli sjeverne Hrvatske tijekom prve polovine 13. st., a onda, kasnije, u 14. st. i neki dalmatinski kaptoli.

I.

Srednjovjekovna hrvatska *loca credibilia* su vjerodostojna mjesta koja su u našoj historiografiji ostala još uvijek nedovoljno istražena, barem što se tiče njihove uloge i značenja u pogledu njihova promicanja hrvatske pismenosti i kulture na području srednjovjekovne hrvatske države. Naime, ta treća ustanova javne vjere, koja se na hrvatskom prostoru kronološki javlja u javnom životu u vrijeme prvih dviju ustanova, *pristava i javnog notarijata*, ostavila nam je neizbrisiv trag svjedočanstva i toliko sačuvanog i pisanog blaga/materijala o našoj pravnoj i kulturnoj prošlosti bez kojega danas ne bi mogli u cjelosti rekonstruirati i sagledati i upotpunu sliku prošlosti hrvatskog identiteta. Upravo zbog te izuzetne zadaće, koju su naši kaptoli i neki samostani imali i obavljali je tijekom srednjega vijeka kao *loca credibilia*, ovdje im, prigodnom tiskanja ovoga Zbornika, koji je posvećen dragom prijatelju i kolegi, zaslužnom i priznatom hrvatskom povjesničaru, prof. dr. Dragutinu Pavličeviću, kroz kraći povijesni presjek, poklanjamo izvjesnu pažnju koju oni svakako zaslužuju.

1.

Već smo naprijed napomenuli da su u hrvatskoj pravnoj povijesti poznate tri ustanove javne vjere, *pristav, javni notarijat i kaptoli*, koje su djelovale na srednjovjekovnom hrvatskom prostoru. Najstarija između njih je pristav koji se u latinskim pisanim izvorima javlja već u doba hrvatske narodne dinastije pod različitim imenom (*pristaldus; pristavus; prestaldus, praestaldus, itd.*), dok se latinizirani oblik "*pristaldus*" navodi u latinskim dokumentima od 1067. do 70-tih godina 14. stoljeća.¹

Druga, svakako značajnija i po opsegu posla veća ustanova javne vjere od prve, je javni notarijat koji se u našim primorskim krajevima javlja već u prvoj polovici 11. st.: na Rabu i Krku 1018., u Zadru 1033., na Pagu 1071., itd.² No, bilo je pokušaja da se u 14. st. proširi javni notarijat i na krajeve sjeverne Hrvatske, ali se u tome nije uspjelo.

I treća, posljednja između prve dvije ustanove javne vjere, je *loca credibilia* ili tzv. vjerodostojna mjesta. To su naši kaptoli i neki samostani sjeverne Hrvatske i Dalmacije koji su pod utjecajem mađarskih loca credibilia započeli obavljati javnu djelatnost već sredinom prve polovine 13. stoljeća. Za razliku od pristava i javnog notarijata, hrvatska su loca credibilia, u pogledu javne djelatnosti, tj. sastavljanja, pisanja, prepisivanja i izdavanja privatno-pravnih i javnih dokumenata, pokrivala veći dio srednjovjekovnog hrvatskog prostora. Njihova je vjerodostojnost bila u pravnoj snazi i autentičnosti njihovih pečata.

Upravo te ustanove, dakle, naši kaptoli i neki samostani bili su ona mjesta ili središta hrvatske pismenosti i kulture čiji su nam kanonici svojom brigom i višestoljetnom javnom djelatnošću ostavili neizmjereno bogatstvo pisanog materijala kao svjedočanstvo prošlih vremena na ovim prostorima.

Osim kaptola sjeverne Hrvatske, takvu su praksu nakon dužeg vremena preuzeli i dalmatinski kaptoli. I dok je javna djelatnost dalmatinskih kaptola trajala znatno kraće, kaptoli sjeverne Hrvatske obavljali su je sve do sedamdesetih godina 19. st.

Sastavljanje i pisanje, prepisivanje i izdavanje privatno-pravnih i javnih dokumenta obavljali su po nalogu kralja i kraljeva suca, bana i plemića te običnih stranaka u kaptolskoj kancelariji kaptolski pisari/kanonici magistri pod nadzorom kanonika lektora. Isprave su pisari pisali u duplikatu pa bi se jedan primjerak izdao stranci, a drugi bi ostao u kaptolskom arhivu. Tako su naši kaptoli postali *javnim arhivima*, a s obzirom na sadržaj kupoprodajnih ugovora i *zemljišno-knjižnim/gruntovnim uredima*, koji su čuvali izvornik iz kojega bi se u svako doba mogao napraviti autentičan prijepis za potrebe suda ili u druge različite svrhe.

2.

Prvi je takve dokumente s javnom vjerom počeo izdavati na latinskom jeziku Zagrebački kaptol crkve sv. Stjepana, čija je prva poznata i objelodanjena isprava, *u kojoj neki Turopoljci prodaju svoju zemlju pred kanonicima Kaptola*, datirana mjeseca *travnja 1228. godine*.³ Od tada pa do 1867. Zagrebački je kaptol neprestano djelovao kao *locus credibilis*, što je sasvim sigurno najduže razdoblje javne djelatnosti jedne naše takve ustanove javne vjere.

Pa kad već govorimo o zagrebačkoj kaptolskoj kancelariji onda ne smijemo zaboraviti ime zagrebačkog biskupa Stjepana II.(1227.-1247.), koji je, kao najobrazovaniji čovjek između svih srednjovjekovnih zagrebačkih pastira, odmah po dolasku na čelo zagrebačke biskupije shvatio ulogu i značenje koje će imati Kaptol kao vjerodostojno mjesto u budućnosti. Stoga on, nekadašnji kraljevski kancelar, a time i magistar, koji je završio studije u Francuskoj, uz kaptolsku kancelariju koja ima svoje korjene već ranije, osniva i uređuje/ustrojava i biskupsku kancelariju, prvu takve vrste u sjevernoj Hrvatskoj. U njoj rade svi potrebni službenici, dakle, pisari i magistri koji pišu, prepisuju i pod njegovim nadzorom i pečatom ili pečatom Kaptola izdaju sve vrste diplomatskog materijala/isprava. S obzirom na vanjsku formu, njegove su isprave pisane po uzoru na kraljevske diplome tipičnim srednjovjekovnim latinskim jezikom. Naime, to je posve i razumljivo, jer je biskup svoje dugogodišnje iskustvo iz kraljevske kancelarije prenio u svoj ured.

Osim što je biskup vodio brigu o svojoj kancelariji, on to isto činio i za kaptolsku, idući njezinim kanonicima obila na ruku u pogledu njezina ustroja i javne djelatnosti. Naime, obje su kancelarije, kaptolska i biskupska djelovale gotovo na isti način sa svojim službenicima koji su pod kontrolom kanonika lektora, odnosno biskupa, pisali i izdavali sve vrste privatno-pravnih i javnih dokumenata. Tako su obje kancelarije, za razdoblje od 20 godina njegove biskupske službe, izdale na stotine različitih dokumenata na latinskom jeziku. One su ujedno bile i prvi naši centri/ središta u kojima se razvijala hrvatska pi-

smenost i kultura na latinskom jeziku kroz sastavljanje, pisanje i prepisivanje kodeksa, brevijara i teoloških knjiga, potrebnih za službu zagrebačke crkve. Posebice to valja naglasiti za kaptolsku kancelariju koja je u svojoj sedamstoljetnoj djelatnosti Kaptola sastavila, napisala i izadala pod autentičnim kaptolskim pečatom bezbroj dokumenata/isprava te drugih rukopisnih knjiga spomeničke vrijednosti. Na žalost, veći se dio toga diplomatskog materijala izgubio čestim premještanjem Kaptolskog arhiva.

Osim opsežne djelatnosti, Zagrebački je kaptol sa svojom kaptolskom školom i brojnim kanonicima magistrima značajno utjecao na razvoj i rad drugih naših kaptola koji su se uskoro oblikovali kao *loca credibila* te započeli s javnom djelatnošću u katedralnim ili zbornim crkvama. Pod utjecajem Zagrebačkog kaptola i po kraljevu odobrenju takvu su javnu djelatnost uskoro započeli i neki naši samostani/konventi, primjerice samostan Sv. Marije na Dolcu u Zagrebu, samostan ivanovaca u Vrani i samostan cistercita sv. Marije u Topuskom. No, u usporedbi s kaptolima, javna djelatnost spomenutih samostana bila je daleko manjeg opsega. Bez obzira na to, i oni su kao i kaptoli bili naše kulturne ustanove koje su podjednako razvijale i širile hrvatsku kulturu i pismenost na latinskom jeziku.

3.

Poslije Zagrebačkog kaptola, koji je po opsegu javne djelatnosti zahvaćao najveće područje, u Čazmi je četiri godine poslije zagrebački biskup Stjepan II. utemeljio 1232. zborni kaptol crkve Sv. Duha, koji se nedugo zatim ustrojio i oblikovao kao crkvena ustanova, a onda i kao *locus credibilis*, čiji su kanonici započeli s javnom djelatnošću vjerojatno i prije 1246., iz koje je godine sačuvana prva njegova isprava takve vrste.⁴

Po opsegu posla i Čazmanski je kaptol bio vrlo uspješan i pokrivao je veliko područje svoje djelatnosti. Njegovi su pisari/kanonici magistri, sastavili, napisali i u prijepisu izdali na stotine i stotine dokumenata/isprava čiji nam sadržaji, između ostalog svjedoči i o njihovoj naobrazbi i kulturi, kao i o drugim stvarima koje su bitne za proučavanje demografske, gospodarske i socijalne strukture tadašnjeg društva. Na žalost, i Arhiv Čazmanskog kaptola prilično je nastradao svojim češćim premještanjem.

4.

Koju godinu prije Čazmanskog kaptola bio je u središtu Slavonije utemeljen 1221./1230. zborni kaptol crkve sv. Petra u Kaptolu kod Požege pod upravom pečujске biskupije. Kako je taj kraj bio previše udaljen od biskupskog središta u Zagreba, tako su Mađari iskoristili te okolnosti i tu crkvenu pokrajinu stavili u 11./12. st. pod upravu pečujске biskupije /*Quinque ecclesiae*/ koja se znatno proširila na tom području Slavonije. Njezine su granice bile doista opsežne: sezale su od zapada na rječici Lišnici do Srijemske Mitrovice na istoku, od sjevera na rijeci Dravi i Dunavu, do juga na Savi. Unutar tih granica djelovao je na vjerskom i djelatnom planu i Požeški kaptol sa svojim kanonicima. Pa iako se ne zna točno tko je osnovao Požeški kaptol, ipak se logično može pretpostaviti da je to učinila Pečujška biskupija s dopuštenje Svete Stolice iz jednostavnog razloga da preko kaptola što više proširi svoju vlast na tom području. A kako na tom području nije bilo neke druge ustanove javne vjere koja bi obavljala javnu djelatnost /sastavljanje kupoprodajnih ugovora/ za potrebe tadašnjeg stanovništva, među kojima je bilo i Ma-

đara, tako je bio još jedan dodatni motiv za utemeljenje takve jedne ustanove javne vjere. Tako je Požeški kaptol, koji je imao i svoju školu za obrazovanje klerika te veći broj kanonika magistara, imao značajnu zadaću u pogledu obavljanja javne djelatnosti, ali i razvoja i širenja kulture među svojim vjernicima. Takvu je zadaću Kaptol permanentno obavljao od sredine 13. stoljeća do 1536. godine, kada se, provalom Turaka u te krajeve, on ugasio, a kanonici pobjegli u Pečuh.

5.

Jugoistočno od Požeškog kaptola, na području današnjeg Đakova, kanonici Bosanskog kaptola crkve sv. Petra iz Vrhbosne kod Sarajeva, nakon što su se povukli iz Bosne pred krivovjernima/patarenima, uspostavili su 1239. g. Kaptol bosanske crkve sv. Petra - *Capitulum ecclesiae Bosnensis*, koji zbog lokacije zovemo Bosansko-đakovački kaptol. Istim je bosanskim kanonicima i njihovu biskupu Ponsi/Poši slavonski herceg Koloman darovao 1238. posjede Đakovo i Bleznu na koje su se oni mogli nesmetano naseliti. Darovnicu je uskoro, 1239., potvrdio i papa Grgur IX. svojim pismom " *Iustus petentium*"⁵ Na temelju darovnice kanonici su se tijekom idućih pedesetak godina, dakle, do potkraj 13. stoljeća, postupno naselili i uredili/ustrojili svoju buduću zajednicu s primarnom zadaćom bogoslužja. Uz svoju osnovnu zadaću bogoslužje, Kaptol je uskoro sa svojim kanonicima započeo obavljati i javu djelatnost koja je trajala tijekom iduća dva stoljeća. U tome razdoblju Kaptol je izdao na stotine i stotine dokumenata koji zorno svjedoče o javnoj djelatnosti njegovih kanonika od kraja 13. i početka 14. stoljeća⁶, pa do upada Turaka u te krajeve, 1518. godine. Sav taj sačuvani i objelodanjeni diplomatski materijal i raznovrsna korespondencija Kaptola s kraljevima (Belom IV., Karlom Robertom, Ludovikom I. Anžvincem, Sigismundom Luksemburškim, Matijom Korvinom, Vladislavom Jagelovićem), banovima (Ninoslavom i Tvrtkom) i plemićima (Berislavićima, de Korog Gorjanskima,...), svjedoče i pokazuju njihovu obrazovanost i kulturu te razinu na kojoj su djelovali. Bježeći pred turskom silom, dobili su i dobivali najveće časti u svojoj službi. Bili su kancelari i voditelji kraljevskih i kaptolskih kancelarija, arhivari kraljevskih i kaptolskih arhiva te javni djelatnici drugih ustanova. Bili su cijenjeni i pouzdani na svim kraljevskim/carskim dvorovima, gdje bi god došli. Ostavili su dubok trag u našoj kulturnoj baštini.

6.

Jugoistočno od Bosansko-đakovačkog kaptola, na krajnjem istoku srednjovjekovne hrvatske države, djelovala su u srijemskoj biskupiji dva druga vjerodostojna i kulturna mjesta: Kaptol crkve sv. Stjepana de Kw (u Banoštoru na Dunavu kod Iloka) i Kaptol crkve sv. Ireneja kod Srijemske Mitrovice.⁷ Oba su kaptola do 1250-te godine djelovala kao jedna ustanova, koja se, nakon minule tatarske provale i njihova povlačenja s tih područja, razdvojila na dvije, potpuno autonomne ustanove, djelujući pod jednim biskupom. Zbog svoga smještaja oba su kaptola kanonika imala značajnu ulogu, prvenstveno zbog obavljanja bogoslužja na tom području, a onda i u obavljanju javne i kulturne djelatnosti među tim dvojnim stanovništvom, Hrvatima i Madarima. Aktivnost obaju kaptola jasno se vidi i iz njihovih sačuvanih i objelodanjenih brojnih isprava/dokumenata, tj. ku-proprodajnih ugovora, pisama i raznih drugih zapisa, koji sadrže brojna imena osoba,

lokaliteta, zanimanja i štošta drugoga što je od velike koristi za rekonstrukciju tadašnjeg identiteta i rada toga stanovništva. Ti su dokumenti prava svjedočanstva svoga vremena. Takvu javnu i kulturnu djelatnost kanonici obaju kaptola obavljali su do 1526., a možda i koju godinu kasnije, kada su Turci posve zauzeli Slavoniju. S padom Slavonije, ugasila su se i ta središta/zarišta naše kulturne djelatnosti, koja su, zahvaljujući brizi njihovih kanonika, sačuvala i ostavila neprocjenjiv diplomatski i razni drugi arhivski materijal (zapise, oporuke, kupoprodajne ugovore, i dr.) od 13. do 16. st.

II.

Za razliku od sjeverne Hrvatske, dalmatinska loca credibila započela su s javnom djelatnošću nešto kasnije, a neka, čak i više od jednog stoljeća. Naime, to je zbog toga što je takvu praksu u dalmatinskim komunama obavljao javni notarijat već od 11. st. pa nije bilo potrebe za još jednom takvom ili sličnom institucijom. Ali, kako se s vremenom počeo gasiti *pristav*, kao naša prva institucija javne vjere, tako se zbog opsega posla (sastavljanja i pisanja kupoprodajnih ugovora, prevodenja i izdavanja isprava na zahtjev stranaka) pokazala opća potreba za jednom takvom ili sličnom ustanovom koja će biti od veće koristi stanovnicima određenog područja. I doista, uskoro su pod utjecajem kaptola sjeverne Hrvatske takvu praksu javne djelatnosti započeli obavljati i neki dalmatinski kaptoli.

1.

Prvi je s takvom praksom započeo Ninski katedralni kaptol crkve sv. Asela, i to već 1258. godine.⁸ Njegovi dokumenti/isprave sadrže dragocjene podatke o imenima osoba, o nazivu lokaliteta, o srednjovjekovnim mjerama, o nazivima žitarica, o moneti (librama) i mnogim drugim stvarima iz svakodnevnog života.⁹ Aktivnost ninskih kanonika bila je u tome pogledu doista velika jer su je obavljali sve do potkraj 15. st. Time su ninski kanonici svojim radom i velikom aktivnošću značajnije utjecali i na rad drugih dalmatinskih kaptole, potičući ih da djeluju kao vjerodostojna i kulturna središta u dalmatinskim gradovima.

2.

Jedan od takvih vjerodostojnih mjesta bio je i katedralni kaptol crkve sv. Marije u Skradinu koji je uskoro, potkraj 13. ili početkom 14. stoljeća, obavljao iste poslove kao i Ninski kaptol, kako to potvrđuju i neki njegovi dokumenti iz toga ili kasnijeg vremena (1304. god.).¹⁰ Na temelju tih sačuvanih dokumenata i raznih drugih spisa suditi je da su skradinski kanonici bili vrlo obrazovani, jer su, osim uobičajenog sastavljanja i pisanja dokumenata, još ih i prevodili s latinskog na druge jezike, na glagoljicu, njemački ili talijanski jezik. S obzirom na sredinu u kojoj su djelovali i knjižnicu koju su posjedovali, skradinski su kanonici dali svoj veliki doprinos kulturi i pismenosti toga kraja.

3.

Poslije Skradinskog, s istom se praksom započeo baviti i Splitski metropolitanski kaptol katedralne crkve sv. Dujma. Kao locus credibilis s radom započinje vrlo kasno, tek oko 1364., kada je na molbu Omišana načinio prijepis isprave bana Nikole od 8. rujna 1323. g., izdajući ga pod svojim visećim i autentičnim pečatom ili kako stoji u izvorniku:

“*sub appensione sigilli autentici nostri capitul*”.¹¹ To je vjerojatno prvi njegov prijepis koji je načinio po svemu sudeći na temelju običajnog prava ili dekreta kralja Ludovika I. koji nam nije poznat. Naizgled, malo čudno za jednu takvu poznatu i najveću dalmatinsku crkvenu ustanovu, ali s obzirom da je u Splitu svu takvu javnu djelatnost obavljao već odavno, od početka 11. st. javni notarijat i *pristav*, koji se posljednji put spominje u splitskim dokumentima 1283. g.,¹² onda je posve razložno da se Splitski kaptol pojavljuje tako kasno kao vjerodostojno mjesto. Stoga i njegova služba traje tako malo, svega nekih 60-tak godine, tj. do gubitka gradske autonomije 1420. godine. No, to se ne može reći za njegove kanonike koji su u ulozu javnih notara općinske kancelarije s apostolskom ili carskom ovlašću obavljali sve poslove javne djelatnosti još od sredine prve polovice 11. stoljeća, pa nadalje. Kao notari jedne i druge kancelarije, općinske i kaptolske, kanonici su napisali i izdali na tisuće dokumenta i sastavaka različitog sadržaja te i drugih zapisa koji nam pružaju dragocjene podatke za povijest grada Splita i splitske crkve.¹³ Gledajući najstarije dokumente kaptolske kancelarije, koje su sastavili i napisali ili prepisali brojni kanonici notari, primjerice, đakon Stjepan (1120.), presbiter Sabacije (1178.-1223.) ili pak slavni Toma arhidakon (1223.-1232.), pa i neki drugi, kao magistri, ne može se prešutjeti činjenica da su oni dali golem doprinos kulturnoj djelatnosti te ustanove, a posebice njezinoj, kaptolskoj školi u kojoj su sustavno podučavali i obučavali mlade klerike za buduće svećenike. Ti su nam kanonici notari ostavili neizmjereno bogatstvo pisane rječi na latinskom i glagoljskom jeziku.

4.

Nakon Splitskog, uskoro je s javnom djelatnošću započeo i Zadarski kaptol crkve sv. Stošije. Njemu je ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. svojim dekretom od 21. siječnja 1371. podijelio upotrebu autentičnog pečata s kojim se može služiti kao vjerodostojno mjesto pri ovjeravanju svih vrsta kaptolskih isprava.¹⁴ Iako je tu odredbu Kaptol koristio u cjelosti, ipak javna djelatnost kaptolske kancelarije nije bila tako velika zbog potpune dominacije javnog notarijata u gradu. Osim svakodnevnog bogoslužja, njegovi su kanonici obavljali i poslove javnih notara u općinskim kancelarijama. Time su bili na obostranu korist, kako u javnom i kulturnom životu grada, tako i u svojoj ustanovi. Ostavili su brojne sastavke, zapise i isprave kao svjedočanstvo svoga vremena.

5.

Da li je tada ili koju godinu poslije isti kralj Ludovik podijelio povlasticu i Kninskomu kaptolu crkve sv. Bartula da nesmetano može obavljati javnu djelatnost, ne znamo, iako na temelju sačuvanog diplomatskog materijala pretpostavljamo da je to učinio oko 1374/75. godine. Naime, prvi ili vjerojatno prvi javni akt koji je sastavio i napisao Kninski kaptol 1376. godine navodi da je izdan u kancelariji kapele sv. Bartula unutar katedralne crkve : *Tinine nella capella di san Bartolomeo*.¹⁵ U istoj su kancelariji kanonici Kninskog kaptola sastavljali i pisali, prepisivali i izdavali na zahtjev stranaka, kraljeva, banova i visokog plemstva sve vrste isprava i kupoprodajnih ugovora koji se po svojem sadržaju značajnije razlikuju od onih koje je izdavala kancelarija Banskog stola u Kninu. Kaptol je sastavljao i oporuke, pred njim su se izmirivale zavađene stran(k)e, nadoknađivala šteta, zamjenjivali posjedi, vodili razgovori, rješavali sporovi i svi drugi poslovi

od svakodnevnog života, čineći ga tako središtem svekulturnog zbivanja i događanja. Posljednji takav dokument Kaptol je izdao 1514. ili možda koju godinu kasnije kad se njegov rad zbog turske opasnosti i okupacije tih krajeva 1521./22. ugasio, a njegovi kanonici razbježali na sve strane. U tom razdoblju, od stoljeća i pol, Kaptol je ostavio mnoštvo diplomatskog i drugog arhivskog materijala za proučavanje prošlosti hrvatskog plemstva (Šubića, Frankopana, Keglevića i dr.), kninske crkve, grada i njegove okolice, koji dokazuje njegovu široku i razgranatu javnu djelatnost. U istom je gradu djelovala i banska kancelarija koja je izdavala drugu vrst dokumenata.

6.

Po uzoru na prethodne kaptole i Kaptol crkve sv. Lovre u Trogiru nastojao se što prije uključiti u rad javne djelatnosti. Da bi to što prije postigao, njegovi su kanonici poslali svoga subrata, kanonika Grisogona/Krševana, s molbom kraljici Mariji da im podijeli povlasticu autentičnog pečata, što je ona i učinila, darujući im 1383. godine veliki autentični pečat s likom sv. Lovre.¹⁶ Iako je Trogirski kaptol već ranije imao svoj autentični pečat, on nije bio ozakonjen kraljevskim dekretom. Dobivanjem novoga pečata, Kaptol je postao *locus credibilis*, a njegovi kanonici započinju s javnom djelatnošću koja, s obzirom na rad javne notarske kancelarije, nija bila velika. U konkurenciji s javnom notarskom i općinskom kancelarijom, u kojoj su do 15. st., uz svjetovne notare, bili zaposleni i kanonici Kaptola kao javni i zakleti općinski službenici/notari, kaptolska se kancelarija nije mogla takmičiti. No, u njoj su nastajali različiti sastavci i zapisi, kartulari i isprave te i drugi dokumenti koji su od izuzetne važnosti za proučavanje hrvatske kulturne prošlosti, onomastike, topografije, metrologije, novčanih vrijednosti i štošta drugoga. Za sve takve vrijedne činjenice zahvalni smo trogirskim kanonicima/javnim notarima koji su to pažljivo bilježili za budućnost, našu i naših nasljednika.

7.

Slijedom događaja i Senjski je kaptol crkve sv. Marije dobio uskoro značajnu povlasticu/dekret o upotrebi kaptolskog pečata koju mu je 1392. podjelio kralj Sigismund.¹⁷ S tim je dekretom kaptol i službeno postao vjerodostojno mjesto čiji su kanonici u svojoj kancelariji obavljali javnu djelatnost na latinskom i glagoljskom jeziku/pismu sve do 17. st., a vjerojatno i poslije. Autentičnost toga pečata potvrdio je kasnije, 1480., i kralj Matijaš I. Korvin te kralj Ferdinand III. 1647. godine. Za senjsku kaptolsku kancelariju bitno je napomenuti da je ona, poput trogirске, izdavala različite dokumente, a posebice one na glagoljici koji su njegovim stanovnicima bili svakako razumljiviji od onih na latinskom jeziku. S takvim dvojezičnim pismom senjski su kanonici, kao rijetko koji iz drugih kaptola, značajno utjecali na veću prosvjećenost toga područja i njegova stanovništva. Unatoč djelatnosti javne notarske/općinske kancelarije, i senjski su kanonici pod svojim autentičnim pečatom izdali značajan fond sačuvanih i malo poznatih/objelodanih kaptolskih isprava koje nam pružaju izvanredne podatke za prošlost senjske crkve i grada Senja s njegovom okolicom.

8.

Posljednji koji se uključio u rad hrvatskih loca credibilia bio je Šibenski kaptol crkve sv. Jakova. Njemu je kralj Ladislav IV. 1407. godine dopustio upotrebu autentičnog pečata

s likom sv. Jakova na svim privatnim i javnim aktima. No, s obzirom da je sve poslove javne djelatnosti u gradu preuzeo javni notarijat još od sredine prve polovine 13. stoljeća, Kaptol stoga i ne raspolaže s većim brojem takvih dokumenata. Pa unatoč tome, njegovi su kanonici bili prvi javni i zakleti notari šibenske općine, koji su tijekom 15. i 16. st. imali obrazovnu i kulturnu funkciju među svojim vjernicima i stanovništvom iz kojega su se uskoro izdigli i poznati šibenski humanisti, Divnić (Diphnicus), Vrančić i dr.

9.

Za sve druge dalmatinske kaptole (Dubrovački, Stonsko-korčulanski, Hvarski, Paški, Rapski, Krčki, Creski, Osorski te istarske), možemo reći da nisu bili loca credibilia, a niti su se bavili s javnom djelatnošću koju su umjesto njih obavljali svjetovni ili javni notari po carskoj i apostolskoj ovlasti, između kojih je bilo i kanonika kaptola.

Tako su naši kaptoli, oni u sjevernoj i oni u južnoj Hrvatskoj, te poneki samostani, imali itekako važnu i edukativnu ulogu, ne samo u crkvenom pogledu, nego i kao centri ili središta hrvatske pismenosti i kulture koju su širili na tadašnjem latinskom i izvornom hrvatskom glagoljskom jeziku i pismu. U tome pogledu navedene institucije/kaptoli zavrijeđuju daleko veću pažnju od ove koju im na ovdje poklanjamo, jer su nam u svojim sačuvanim dokumentima ostavile trajno svjedočanstvo o jeziku, pismu, identitetu i napokon svojem radu i djelatnosti koju su stoljećima obavljale na korist svojega stanovništva.

* * *

I na kraju, umjesto zaključka možemo ukratko kazati da su hrvatska loca credibilia, tj. naši kaptoli i neki samostani bili itekako važne ustanove javne vjere čiji su kanonici na temelju običajnog prava ili kraljevskog dekreta obavljali tijekom nekoliko stoljeća (od 13. do 16. - 19.) sve vrste javnih poslova, pisanja, prepisivanja i izdavanja privatno-pravnih i drugih ugovora na zahtjev vladara i banova, plemića i stranaka. Bili su na usluzi svim vjernicima i narodu te ostavili dubok trag u hrvatskoj povijesti i kulturi.

Bilješke:

¹ Vidi: M. Kostrenčić, *Fides publica (Javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, Beograd 1930., str. 9. i dalje.

² Vidi: A. Gulin, Javna djelatnost notarske kancelarije i Kaptola u Senju tijekom srednjeg vijeka, *Senjski zbornik*, sv. XV, Senj 1988., str. 30. i dalje.

³ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje. CD), vol. III, Zagreb 1905., str. 283-285; A. Gulin, Hrvatski srednjovjekovni kaptoli, *Golden marketing*, Zagreb 2001., str. 58.

⁴ CD IV, str. 303-304.

⁵ CD IV, str. 94.

⁶ Prva poznata isprava Bosansko-đakovačkog kaptola (s javnom vjerom) datira iz 1310. god. (Vidi: CD VIII, str. 265.)

⁷ Vidi o tome: J. Jerney, A káptalanok és konventek toörténete, *Magyar történelmi tár*, sv. II, Academia Pesten 1855., str. 61-64 (Köi káptalan); 72 (Szerémi káptalan); E. Gašić, *Brevis conspectus historicus diocesium Bosniensis-diacovenssis et Sirmiensis, Mursae (Osijek) 1944*, str. 89-97.

⁸ CD V, str. 102-103.

⁹ Vidi o tome opširnije: G. Praga, *Atti e diplomi di Nona (1284.-1509.)*, Archivio di storico per la

Dalmazia, anno XI, Roma 1936, vol. XXI/121, XXII/127; anno XII, Roma 1937., vol. XXII/131XXIII/133.

¹⁰ D. Farlati, *Illyricum sacrum*, vol. IV., Venetiis 1769., str. 16; CD VIII, str. 76-77.

¹¹ CD XIII, str. 402-403.

¹² Vidi: CD VI, str. 563; M. Kostrenčić, n. dj., str. 45.

¹³ Vidi o tome općenito: I. Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975.,

¹⁴ CD XIV, str. 302-303.

¹⁵ R. Lopašić, *Spomenici Tržačkih Frankopana*, *Starine JAZU*, knj. XXV, Zagreb 1892., str. 321.

¹⁶ CD XVI, str. 363-365.

¹⁷ CD XVII, str. 465-466.